

Шевцова А.В., асп.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко

**Эквивалентность в переводе с английского
грамматических категорий конвенций на украинский язык**

Статья посвящена исследованию перевода английских грамматических категорий конвенций на украинский язык и описанию переводческих грамматических трансформаций.

Ключевые слова: трансформация, синтаксическое уподобление, членение, объединение, грамматические замены.

Shevtsova O., PhD.
Institute of Philology, National Taras Shevchenko University of Kyiv

**EQUIVALENCE IN TRANSLATION OF THE ENGLISH
GRAMMAR CATEGORIES OF CONVENTIONS INTO
UKRAINIAN**

The article deals with the study of translation of the English grammar categories of conventions into Ukrainian and depiction of the translation grammatical transformations.

Key words: transformation, syntactic assimilation, splitting, uniting, grammar replacements.

УДК 81-112

Шевченко О., здобувач,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

**ОСОБЛИВОСТІ ДЕСКРИПЦІЇ ДІЄСЛОВА
ЯК ЧАСТИНИ МОВИ
В ІРАНСЬКІЙ ЛІНГВІСТИЦІ ХІХ-ХХ СТОЛІТТЯ**

У статті розглядається процес формування поглядів на дієслово як частину мови в іранській лінгвістиці ХІХ-ХХ ст. ХІХ століття характеризується догматичним і ненауковим підходом до вивчення граматики перської мови, яке відбувалось за багатовіковою традицією на основі більш розробленої арабської граматики, що було непорушною догмою для більшості лінгвістів того часу. Наукові праці, що створювалися упродовж цього століття віддзеркалювали лише лінгвістичні погляди іранських вчених попередніх століть.

XX століття є періодом підвищеного інтересу до граматики перської мови в цілому та дієслова як частини мови зокрема з боку іранських та закордонних лінгвістів. Формується науковий та більш ґрунтовний підхід до вивчення усіх аспектів граматики сучасної перської мови. Лінгвістичні кола Ірану врешті-решт відходять від догматичних норм вивчення своєї мови попередніх століть та переймають досвід європейської лінгвістичної школи.

Ключові слова: лінгвістика, дієслово, класифікація дієслів, просте дієслово, складне дієслово, компонувальне дієслово.

Постановка проблеми й завдань дослідження. У нашій статті ми визначимо ключові особливості формування поглядів лінгвістів на дієслово як частину мови в іранській лінгвістиці XIX-XX ст., окреслимо відмінності в підході до вивчення перського дієслова протягом цих століть.

Аналіз останніх публікацій і актуальність дослідження. До XVIII ст. історія та становлення перської граматики були поза увагою як іранських, так і європейських учених. Лише у XVIII столітті граматика отримала статус окремої науки й дістала поштовх для подальшого розвитку. Оскільки іранська граматика є молодою наукою, то більшість її розділів, включаючи дієслово як частину мови, є недостатньо вивченими.

Мета дослідження. Нашою метою є визначення особливостей дескрипції дієслова як частини мови в іранській лінгвістиці XIX-XX століття.

Об'єкт і предмет дослідження. Об'єктом дослідження є лінгвістичні посібники з граматики перської мови XIX-XX століття, а предмет нашого дослідження становлять погляди вчених на дієслово як частину мови в лінгвістиці Ірану в зазначений період.

Основний матеріал і наукові результати дослідження. На відміну від європейських граматичних учень, перська граматика є відносно молодою наукою і її аспекти, зокрема дієслово як частина мови, потребують подальшого більш ґрунтовного вивчення.

Як зазначають деякі вітчизняні та закордонні вчені, до останнього часу історія та становлення перської граматики не викликали особливого інтересу з боку іранських та європейських лінгвістів. Дослідження граматики перської мови та її аспектів, зокрема й частин мови, мало ситуативний характер і відрізнялося поверхневим підходом до її проблем та відбувалося на основі більш

розробленої арабської граматичної традиції [Сухоруков 2012, 272]. Унаслідок історичних процесів до XVII століття єдиним засобом спостереження за мовою іранського народу була лексикографія.

Лише у XVIII столітті в Ірані розпочалося становлення граматики як окремої науки, унаслідок чого постала необхідність у вивченні частин мови як одного з аспектів перської граматики. Однак, вивчення граматичного матеріалу перської мови в цей період являє собою перекази попередніх праць з коментуваннями й поясненнями.

Такий підхід до вивчення граматичних аспектів перської мови в Ірані тривав майже до кінця XIX століття. Так, у 1891 р. в Ірані вперше була опублікована навчальна праця "Данешнаме-є елаї" – "Велика енциклопедія", написана в Ісфахані в 980 році Абу Алі Ібн Сіною (Авіценною), яка містила відомості про граматичні правила перської мови. В одному з розділів своєї книги "Логіка" автор серед частин мови виокремлює дієслово. Загалом, перській граматиці Авіценна присвячує не більше трьох сторінок.

У зазначений період використовувалися й інші наукові праці, створені упродовж попередніх століть, а саме: "Халіят аль-енсан фі халабат аль-лісан" – "Поточні питання людини в царині мови", автором якої є Сейд Джамалладін Ахмад бен Алі бен Мехна. У своїй праці автор розглядає граматичні правила трьох мов: перської, арабської та монгольської, що було необхідним у той час, через те що Іран тривалий час перебував під протекторатом арабських, а згодом монгольських династій, внаслідок чого засобом спілкування політичних, наукових й культурних кіл були саме ці мови. Серед інших граматичних категорій учений приділяє увагу відмінюванню дієслів.

Іншою працею з перської граматики була книга Мохаммеда бен Хакім аль-Зініні аш-Шандуні ас-Сіні під назвою "Менхадж ат-Талаб" – "Метод підходу", написана ще у XVII столітті в Китаї. Зокрема, у книзі розглядається дієслово, його особові форми, дієслово-зв'язка.

У Туреччині 1872 року (тоді ще – Османська імперія) вихідцем з Ірану Мірзи Хабіба Ісфахані було видано книгу "ГраMATика мови". У своїй праці Ісфахані визначає десять частин мови, серед яких і дієслово, та вперше вводить термін "dâstur", замінивши арабську назву для позначення граматики [Сухоруков 2012, 276].

Запропонований Ісфахані термін "dāstur" використовується й до цього часу. Книга "Граматика мови" віддзеркалювала європейській підхід до вивчення частин мови і спочатку не мала підтримки в колах іранських лінгвістів.

Через 15 років після першого видання "Граматика мови" Ісфахані в 1887 в Тегерані виходить книга "Лісан аль-Аджам" – "Мова персів" Мірзи Хасанхана Талегані, яка повністю відповідала традиціям написання граматики перської мови того часу, оскільки базувалася на основі арабської граматики. Перший розділ книги було присвячено морфології. Він ділилася на підрозділи, які описували іменник, дієслово та службові слова.

Вплив європейської, зокрема французької граматичної школи, посилювався лише наприкінці XIX століття. До цього часу вивчення перської граматики відбувалося хіба що через призму арабської мови і нових поглядів деяких лінгвістів, які відрізнялися своєю нетрадиційністю в цьому напрямку, не сприймалися лінгвістичними колами Ірану XIX століття, як це було з Ісфахані.

XX століття є новим етапом розвитку перської граматики загалом та вивчення перських дієслів зокрема. На відміну від попереднього століття, граMATика перської мови та її дієслівний склад стає об'єктом посиленого інтересу з боку європейських, американських, іранських та радянських лінгвістів. Значний внесок у вивчення граматики перської мови зробили: В. Джонс, Д. Платс, Г. Віндфур, М. Батені, М. Дабір-Мокаддам, Х. Табаян, П. Ханлярі, Ю. Рубінчик та інші.

Одним із найавторитетніших радянських учених із вивчення дієслівного складу сучасної перської мови вважається Ю. Рубінчик, який, на відміну від закордонних лінгвістів, представив найбільш повну концепцію з дослідження цього аспекту перської мови, яка актуальна й до нашого часу.

Загально визнано, що на важливість вивчення дієслова як частини мови та на його специфіку вказав свого часу видатний російський учений В. В. Виноградов. На його думку, дієслово – найскладніша й найоб'ємніша граматична категорія [Виноградов 1972, 337].

Проте Ю. Рубінчик у своїй науковій праці дає визначення саме перського дієслова, визначає класи дієслів та їх граматичні категорії. На його переконання, у сучасній перській мові дієслово посідає важливе місце серед інших частин мови й вирізняється не лише різноманітністю значень, а й різними формами [Рубінчик 2001, 197].

Дієслово є частиною мови, семантика якої позначає процес, дію осіб, предметів, явищ. Ю. Рубінчик виділяє такі структурні типи дієслівних одиниць: прості, префіксальні та складні дієслова [Рубичник 2001, 205].

Прості дієслова складаються з одного слова, у формі інфінітива вони формуються з двох морфем – основа минулого часу та суфікс "än", наприклад: *neveštän* "писати", *xordän* "їсти", *ämädän* "приходити", *bäftän* "ткати".

Згідно з їхніми структурними особливостями прості дієслова поділяються на похідні та непохідні. Похідні утворюються за моделлю "ім'я + основотворчий суфікс *id* + суфікс *än*". Роль іменної частини цих дієслів можуть виконувати іменники, прикметники, звуконаслідувальні слова: *nām* "ім'я" – *nāmidän* "називати", *tořš* "кислий" – *tořšidän* "прокисати", *järäng* "дзвін" – *järängidän* "дзвеніти".

Непохідні становлять правильні, подібноправильні та неправильні дієслова.

Правильними дієсловами є такі, у яких основа минулого часу є похідною від основи теперішнього часу, яка утворюється шляхом додавання до неї основотворчого суфікса *d* або *id* й інфінітивного суфікса *än*: *rān* – основа теперішнього часу + *d* = *rānd* – основа минулого часу + *än* – інфінітивний суфікс = *rāndän* "гнати", *kub* – основа теперішнього часу + *id* = *kubid* – основа минулого часу + *än* – інфінітивний суфікс = *kubidän* "бити", *nuř* – основа теперішнього часу + *id* = *nuřid* – основа минулого часу + *än* – інфінітивний суфікс = *nuřidän* "пити", *xār* – основа теперішнього часу + *id* = *xārid* – основа минулого часу + *än* – інфінітивний суфікс = *xāridän* "купляти".

Подібноправильні дієслова містять суфікси *ād*, *est*, *t*, *oft* та *st*, на які закінчуються основи теперішнього часу: *istädän* "стояти", *dānestän* "знати", *řekoftän* "розквітати", *rāziroftän* "приймати". Проте, вищезгадані суфікси є "мертвими" і не утворюють дієслова: іменні, каузативні та інші.

Неправильні дієслова становлять групу дієслівних лексем, у яких основа теперішнього часу утворюється відкиданням інфінітивного суфікса *tän* або *dän* та відбувається чергуванням звуків, які передують вищезгаданим інфінітивним суфіксам: *sāxtän* "будувати" – інфінітивний суфікс *än*, звук *x* переходить у *z* = основа теперішнього часу *sāz*, *āmixtän* "змішувати" – інфінітивний суфікс *än*, звук *x* переходить у *z* = основа теперішнього часу *āmiz*,

fārmudān "наказувати" – інфінітивний суфікс dān, звук u переходить в ā = основа теперішнього часу fārmā.

Префіксальні дієслова утворюють за допомогою префікса, який додається до простого дієслова. За структурою і способом творення префіксальні дієслова поділяються на три види: 1) дієслова з морфологічно невіддільним префіксом, наприклад: ā – āmādān "приходити"; 2) дієслова з морфологічно віддільним префіксом, наприклад: āmādān – **bārāmādān** "підійматися"; 3) складні дієслова, які складаються з імені й компонувального дієслова, наприклад: kār kārdān "працювати".

Однак, низка лінгвістів розглядає префіксальні дієслова разом зі складними. Отже, спостерігається нечітке розмежування префіксальних і складних дієслів [Бертельс 1926, 67]. Зважаючи на це, представлена класифікація дієслів може вважатись умовною.

Серед структурних типів дієслів сучасної перської мови найбільше поширення отримали складні дієслова. Вони складаються з двох, трьох і навіть кількох компонентів. У ролі іменної частини складного дієслова може виступати ціла низка лексем, що мають одне або кілька значень і за походженням можуть бути як перськими, так і запозиченнями з інших мов, наприклад: pišpārdāxt kārdān "авансувати", xodkār kārdān "автоматизувати", molhāgh kārdān "анексувати", āsfālt kārdān "асфальтувати".

Іменна частина може позначатись іменниками, прикметниками, дієприкметниками, прислівниками та іншими категоріями слів. Як правило, вона є носієм семантики всього дієслівного словосполучення, наприклад: kāf zādān "аплодувати", fāghir šodān "бідніти", sārzāde āmādān "ввалюватися".

Дієслівна частина складного дієслова виконує роль показника дії і тією чи іншою мірою формує його загальне значення. Вона може бути виражена простими, префіксальними та складними дієсловами. Дієслова, що входять до складу стійких двочленних дієслівних словосполучень, отримали назву компонованих [Рубинчик 2001, 221]. Натомість у західній лінгвістиці багатьма вченими, замість терміна "компоновальне дієслово", вживається термін "просте дієслово" [Moghaddam 1997, 28]. За своїми ознаками складні дієслова належать до фразеологічних одиниць із граматичною спрямованістю.

За структурно-семантичною типологією складні дієслова сучасної перської мови поділяються на модельовані та немодельовані [Рубинчик 2001, 222].

У модельованих складних дієсловах іменна частина повністю зберігає своє лексичне значення, а компонувальне дієслово може також зберігати його, частково послаблювати або повністю змінювати. При цьому, змінення значення компонувального дієслова може відбуватися регулярно.

Модельовані складні дієслова залежно від того, чи зберігає компонувальне дієслово своє значення, чи змінює його, поділяються на мотивовані й частково мотивовані.

Як компонувальні дієслова з мотивованим значенням часто вживаються дієслова *kārdān* "робити", *dādān* "давати", *yāftān* "знаходити" та інші. Саме так утворюються дієслова: *ejgā kārdān* "виконувати", *entešār dādān* "публікувати", *edāme yāftān* "тривати".

Натомість до компонувальних дієслів із частково мотивованим значенням належать прості дієслова з конкретним лексичним значенням: *sāxtān* "будувати", *nemudān* "показувати", *zādān* "бити", *fārmudān* як ввічлива форма дієслова, *kārdān* "робити" та деякі інші.

Ці компонувальні дієслова утворюють такі складні дієслівні словосполучення: *rowšān sāxtān* "освітлювати", *fekr nemudān* "думати", *hāds zādān ijād fārmudān* "створювати".

На відміну від модельованих складних дієслів, у немодельованих компонувальне дієслово втрачає службово-формальну функцію, яку воно виконує в модельованих складних дієсловах.

Крім зазначених типів дієслів, у сучасній перській мові вживаються двочленні дієслова, іменна частина яких містить прийменник. За своєю структурою цей тип дієслів є найбільш близьким до складних дієслів, однак деякі лінгвісти розглядають їх окремо й називають "дієслівними виразами" [Ханляри 1349, 81]. Однак, Ю. Рубинчик пропонує розглядати цей тип прийменникових дієслів як структурований вид складних дієслів [Рубинчик 2001, 225]. До цього типу дієслів можна віднести такі прийменникові дієслова: *be sār bordān* "жити", *āz kār oftādān* "виходити з ладу", *be āmāl āvārdān* "вчиняти", *dār miyān nehādān* "розповідати" й низку інших.

Представлений вид дієслів у складі іменної частини може мати інші взаємозамінні прийменники без зміни значення, а також різні компонувальні дієслова: *dār fekr budān* "думати", *bār (be) bād dādān* "розтрачувати", *(be) dār dāst gereftān* "захоплювати".

Щодо класифікації перських дієслів на прості та складні, то в західних лінгвістів існують різні погляди, деякі з лінгвістів вважають, що немає різниці між простими і складними дієсловами і не існує необхідності у їх розподілі, навіть на семантичних чи синтаксичних підставах [Tabaian 1979, 208].

До іншого, менш поширеного типу дієслів сучасної перської мови, належать каузативні дієслова, які утворюються від простих та префіксальних дієслів шляхом додавання до основи теперішнього часу суфікса "ān", основи минулого часу "id", або "d" та інфінітивного суфікса "ān", таким чином від простого дієслова *gozāštān* "проходити" утворюється каузативне дієслово *gozārānidān* або *gozārāndān* "проводити", чи від префіксального *bār-gāštān* "виртатися" утворюється каузативне дієслово *bār-gārdānidān* "виртати".

У незначній кількості в перській мові представлені також дієслова з двома станами – двовидові (укр. *інтенсифікувати*, *воєнізувати* і под.)

Ці дієслова мають перехідне й неперехідне значення й представлені усіма структурними дієсловами: *āmīxtān* "змішувати", "змішуватися", *dār-āmīxtān* "сплавляти", "сплавлятися", *āks gereftān* "фотографувати", "фотографуватися". Перехідність та неперехідність визначається за контекстом.

Дієслівний склад сучасної перської мови представлений також модальними дієсловами зі значенням можливості, повинності, бажання, що вказують на ставлення мовця до змісту висловлювання: *xāstān* "хотіти", *ghāder budān* "бути спроможним", *tāvānestān* "могти" та низка інших.

Дієслова *xāstān* і *tāvānestān* мають особові форми: *u mitāvānād be fārsi sohbāt konād* "він може говорити перською"; *ān šāb mān nātāvānestām āz mānzal birun berāvām* "того вечора я не міг вийти з дому".

Крім цього вживається безособова форма дієслова *tāvānestān* – *mitāvān* "можна", після якої вживається скорочена форма інфінітива основного дієслова: *mitāvān gāft* "можна йти".

А у дієслова *xāstān*, як зазначає Л. Пейсіков, під впливом розмовної мови з'явилося інше значення – висловлювання необхідності [Пейсіков 1959, 308]: *mīxāstī* "тобі треба було" *mīxāst* "йому треба було" *mīxāstīd* "вам треба було" та інше.

Висновки. Лінгвістичні погляди XIX століття на дієслово як частину мови відрізняються своєю ненауковістю, несистематичністю, поверхневим підходом та догматичністю. Дієслово, як і інші частини мови, традиційно розглядалося в перській лінгвістичній літературі лише через призму арабської граматики.

Інші підходи до вивчення частин мови в перській не сприймалися науковими колами Ірану того часу. Переважна кількість наукових праць з вивчення частин перської мови спиралася на дослідження попередніх століть.

Унаслідок історичних та політичних причин робота над дослідженням перського дієслова та граматики в цілому велась і в сусідніх країнах іранськими утікачами, які вимушені були покинути свою батьківщину внаслідок феодальних міжусобиць, відсутності гарантій недоторканності особистості й майна та свавілля монархії в Ірані ХІХ століття.

Але ці дослідження обумовлювалися не науковими, а скоріше особистими потребами певних людей, тому вони носили ненауковий характер. На користь цього твердження говорить такий факт, вищезгаданий Мірза Хабіб Ісфахані зайнявся дослідженням перської граматики та створенням праці "ГраMATика мови", керуючись практичною метою – викладанням перської мови в одному з навчальних закладів Стамбула.

ХХ століття характеризується руйнуванням догматичного підходу до вивчення дієслова й інших частин мови та посиленням інтересом лінгвістів до перської граматики як в Ірані, так і в інших країнах. Спостерігається науковий та більш ґрунтовний підхід до вивчення перського дієслова як частини мови. Зрештою, було запропоновано найбільш точне визначення перського дієслова, визначені його основні структурні типи та граматичні категорії. Зважаючи на те, що перська граMATика є молодію наукою, існує досить багато суперечностей стосовно класифікації перських дієслів та дієслівної термінології. Так, для позначення дієслівної частини складного дієслова лінгвістами вживаються різні терміни для її позначення, а саме: компонувальне дієслово, допоміжне дієслово, дієслівний інфінітив. Ці та інші питання є об'єктом суперечок серед лінгвістів до цього часу.

Перспективи подальших досліджень. Оскільки в нашій статті ми розглянули лише частину проблем щодо дескрипції перського дієслова як частини мови і зважаючи на те, що зазначений комплекс проблем є недостатньо вивченим та дискусійним, ці та інші аспекти перського дієслова, зокрема зіставлення структурних типів дієслів сучасної перської мови та дарі-кабулі, стануть об'єктами нашого подальшого дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Бертельс Е. Э.* Грамматика персидского языка. / Е. Э. Бертельс – Л.: Издание Института живых восточных языков, 1926. – 124 с.
2. *Виноградов В. В.* Русский язык. Грамматическое учение о слове / В. В. Виноградов. – 2-е изд. – М.: Высшая школа, 1972. – 616 с.
3. *Пейсигов Л. С.* Вопросы синтаксиса персидского языка. / Л. С. Пейсигов. – М.: Издательство Института международных отношений, 1959. – 410 с.
4. *Рубинчик Ю. А.* Грамматика современного персидского литературного языка. / Ю. А. Рубинчик. – М.: Восточная литература, 2001. – 584 с.
5. *Сухоруков А. Н.* История изучения грамматики персидского языка в Иране и сопредельных с ним странах до конца 19 века. / А. Н. Сухоруков // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского Серия "Филология. Социальные коммуникации". – Том 25 (64). – № 3, ч. 1. – 2012. – С. 272-279.
6. *Dabir-Moghaddam M.* Compound verbs in Persian. / Dabir-Moghaddam M. Allameh Tabataba'i University. Studies in the Linguistic Sciences. Volume 27, Number 2, 1997. – 59 p.
7. *Tabaian H.* Persian compound verbs. / Tabaian H. Lingua, Volume 7, Number 2/3. – 1979. – p. 189-208.
8. پرویز نائل خانلری. تاریخ زبان فارسی. بخشی از جلد دوم. ساختمان فعل. – تهران 1349.

Стаття надійшла до редакції 19.04.13

Шевченко А., соиск.,

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко

ОСОБЕННОСТИ ДЕСКРИПЦИИ ГЛАГОЛА КАК ЧАСТИ РЕЧИ В ИРАНСКОЙ ЛИНГВИСТИКЕ XIX-XX ВЕКА

В данной статье рассматривается процесс формирования взглядов на глагол как часть речи в иранской лингвистике XIX-XX вв. XIX века характеризуется догматическим и ненаучным подходом к изучению грамматики персидского языка, которое осуществлялось в соответствии с многовековой традицией на основе более разработанной арабской грамматики, что было незыблемой догмой для большинства лингвистов того времени. Научные работы, которые создавались в течение этого века, лишь отражали лингвистические взгляды своих предшественников.

XX век является периодом повышенного интереса к грамматике персидского языка в целом и глагола как части речи в частности со стороны иранских и зарубежных лингвистов. Формируется научный и более основательный подход к изучению всех аспектов грамматики

современного персидского языка. Лингвистические круги Ирана в конце концов уходят от догматических норм предыдущих столетий в изучении своего языка и перенимают опыт европейской лингвистической школы.

Ключевые слова: лингвистика, глагол, классификация глагола, простой глагол, сложный глагол, компонирующий глагол.

Shevchenko A., Researcher,
Institute of Philology, National Taras Shevchenko University of Kyiv

A part of speech This article describes the process of forming opinions on the verb as a part of speech of the Iranian Linguistics XIX-XX centuries. XIX century is characterized by a dogmatic and unscientific approach to the study of the Persian language.

According to a centuries-old tradition the study of the Persian language was based on Arabic grammar and it was a dogma for linguists of the time. The scientific works of this period just show the views of linguists previous centuries.

XX century is a period of increased interest in the grammar of the Persian language in general and the verb as a part of the speech in particular by the Iranian and foreign linguists.

We can see the scientific and more fundamental approach to the study of all aspects of the grammar of modern Persian language. Linguistic circles of Iran finally adopted the experience of European linguistic school.

Key words: linguistics, verb, classification of verbs, light verb, compound verb, auxiliary verb.

УДК 81'255.4=134.2=161.2:821.134.2

Шендрик О., студ.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ІСПАНОВМОВНИХ ВЕРЛІБРІВ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ (на прикладі поезій Х.Л. Борхеса та Ф.Г. Лорки)

У статті розглядаються особливості перекладу верлібрів українською мовою на прикладі поезій Х.Л. Борхеса та Ф.Г. Лорки. Аналізуються принципові перекладацькі проблеми та шляхи їх подолання вітчизняними перекладачами.

Ключові слова: художній переклад, верлібр, іспаномовна література.